

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

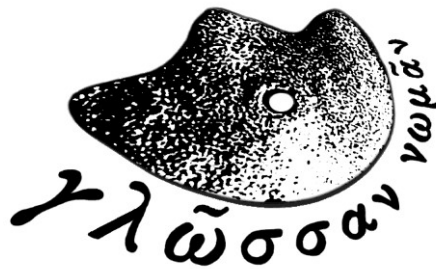

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Π4.3.1

**Σώμα κειμένων και Συμφραστικοί Πίνακες
για Μείζονες Νεοέλληνες Ποιητές**

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ
ΜΕΛΟΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ ΕΘΝΙΚΩΝ ΙΔΡΥΜΑΤΩΝ ΓΙΑ ΤΗ ΓΛΩΣΣΑ (EFNL)

Θεσσαλονίκη 2013

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΕΡΓΟΥ

ΠΡΑΞΗ: «Διαμόρφωση Μεθοδολογίας Ψηφιακής Διαμόρφωσης των σχολικών βιβλίων και έντυπου εκπαιδευτικού υλικού για τα Γλωσσικά μαθήματα, Ψηφιακή Διαμόρφωση των σχολικών βιβλίων για τα Γλωσσικά μαθήματα, Αναζήτηση και Προσαρμογή πρόσθετου Εκπαιδευτικού υλικού για τα μαθήματα της Ελληνικής Γλώσσας» (MIS: 296442) - ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ ΠΡΑΞΗ, στους άξονες προτεραιότητας 1-2-3 του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση», η οποία συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και εθνικούς πόρους. Η ανωτέρω πράξη υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση».

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ: Ι.Ν. ΚΑΖΑΖΗΣ

ΠΑΡΑΔΟΤΕΟ: Π4.3.1 Σώμα κειμένων και Συμφραστικοί Πίνακες για Μείζονες Νεοέλληνες Ποιητές

ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ: ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

**ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΨΗΦΙΑΚΗΣ «ΑΝΕΜΟΣΚΑΛΑΣ» ΚΑΙ ΤΟΥ
ΣΥΜΦΡΑΣΤΙΚΟΥ ΠΙΝΑΚΑ ΛΕΞΕΩΝ¹
ΣΤΗ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ:
Προσεγγίζοντας τον *Επιτάφιο* του Γιάννη Ρίτσου**

Κική Δημοπούλου

Τάξη - Γνωστικό αντικείμενο: Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας

Σώμα κειμένου: «Επιτάφιος»

Είδος διδακτικής πρακτικής: ομαδοσυνεργατική διδασκαλία

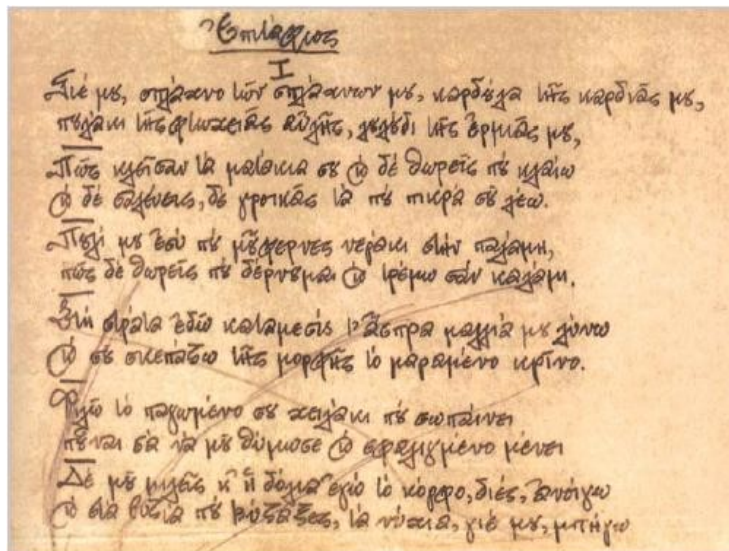
Προϋποθέσεις υλοποίησης: πρόσβαση σε υπολογιστές με σύνδεση στο διαδίκτυο

Προτεινόμενη διάρκεια: μία διδακτική ώρα στο σχολικό εργαστήριο.

Σύντομη περιγραφή (περίληψη) – Στόχοι και σκεπτικό

Ο *Επιτάφιος*, από τις πιο δημοφιλείς ποιητικές συνθέσεις του Ρίτσου, που οφείλεται εν μέρει και στη μελοποίησή του στη δεκαετία του '60 από τον Μίκη Θεοδωράκη, είναι μια συλλογή που αποτελείται από είκοσι παραδοσιακής τεχνοτροπίας ποιήματα γραμμένα όλα στη μορφή του ιαμβικού δεκαπεντασύλλαβου. Εμπνευσμένος από τα αιματηρά γεγονότα της απεργίας των καπνεργατών στη Θεσσαλονίκη τον Μάη του 1936 και συγκινημένος από τη φωτογραφία του νεκρού εργάτη και τον θρήνο της μητέρας του που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Ριζοσπάστης*, ο Ρίτσος γράφει ένα σύγχρονο μοιρολόι αξιοποιώντας στο έπακρο τους τρόπους και τα εκφραστικά μέσα του δημοτικού τραγουδιού.

¹ Το ψηφιακό περιβάλλον είναι διαθέσιμο εδώ: <http://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/tools/concordance/index.html>. Στο κείμενο που ακολουθεί όπου ΣΠΛ εννοείται «Συμφραστικός Πίνακας Λέξεων».

Χειρόγραφο του Γιάννη Ρίτσου από την ποιητική σύνθεση *Επιτάφιος*

Η παρούσα διδακτική πρόταση εστιάζει στην προσέγγιση της συγκεκριμένης συλλογής με στόχο την εξέταση των ρητορικών σχημάτων που χαρακτηρίζουν τα ποιήματα του *Επιταφίου*, αλλά και την ανάδειξη της βαθιάς και ουσιαστικής σύνδεσής τους με την παράδοση του δημοτικού τραγουδιού. Παράλληλα, στο πρώτο μέρος αυτής της πρότασης επιχειρείται μια θεματική διερεύνηση στην ποίηση του Ρίτσου με στόχο τη συγκέντρωση ομόθεμων ποιημάτων ή συλλογών που αφορούνται από ένα ιστορικό γεγονός.²

Επιγραμματικά, η διδακτική πρόταση που ακολουθεί στοχεύει ώστε οι μαθητές:

- Να επισημάνουν τη σύνδεση της ποίησης του Ρίτσου με τα ιστορικά της περικείμενα και να αναστοχαστούν πάνω σε συγκεκριμένες μορφικές και ειδολογικές επιλογές του ποιητή.

² Ο αναγνώστης-ερευνητής πρέπει να έχει υπόψη του πως το εργαλείο συμφραστικών πινάκων λέξεων της Ανεμόσκαλας αποτελεί ένα μόνο πρώτο βήμα: μπορεί να λειτουργήσει ως αφετηρία αλλά όχι ως τέλος, καθώς κάθε ερευνητική δραστηριότητα πρέπει να επεκταθεί στο σύνολο του έργου κάθε ποιητή (στην Ανεμόσκαλα δημοσιεύονται επιλεγμένες συλλογές και όχι Άπαντα) αλλά κυρίως να μην περιορίζει το ερευνητικό ερώτημα στις δυνατότητες ενός ψηφιακού εργαλείου.

- Να αναγνωρίσουν ρητορικά σχήματα και τρόπους στον *Επιτάφιο* του Ρίτσου και να τα αξιολογήσουν ως προς την επίτευξη της συγκινησιακής λειτουργίας της γλώσσας.
- Να επισημάνουν και να αξιολογήσουν όψεις της γλωσσοπλαστικής ικανότητας του ποιητή όπως αυτή αποτυπώνεται στον *Επιτάφιο* και σε άλλα έργα του.
- Να συνδέσουν τη συλλογή με την παράδοση του δημοτικού τραγουδιού εντοπίζοντας θεματικές και υφολογικές ομοιότητες.

Αν και ο *Επιτάφιος* δεν περιλαμβάνεται στις ανθολογήσεις λογοτεχνικών κειμένων των σχολικών εγχειριδίων, η διδακτική αξιοποίηση της συγκεκριμένης πρότασης μπορεί να γίνει με την ένταξή της στη θεματική ενότητα «Παραδοσιακή και νεωτερική» ποίηση που περιλαμβάνεται στο νέο πρόγραμμα σπουδών για το μάθημα της λογοτεχνίας της Α΄ Λυκείου. Επίσης, η συγκεκριμένη πρόταση θα μπορούσε να πλαισιώσει ως δείγμα έντεχνης επιβίωσης παραδοσιακών τρόπων και εκφραστικών μέσων στη νεότερη ποίηση την επιμέρους διδασκαλία δημοτικών τραγουδιών που περιλαμβάνονται στα διδακτικά εγχειρίδια των τάξεων του Γυμνασίου.

Δραστηριότητες

Α΄. ΕΠΙΤΑΦΙΟΙ ΘΡΗΝΟΙ ΣΤΗΝ ΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΡΙΤΣΟΥ

Δραστηριότητα 1 (συλλογή παράλληλων χωρίων):

Από τον ΣΠΛ του Γιάννη Ρίτσου επιλέγουμε την αναζήτηση στους τίτλους και υπότιτλους συλλογών και ποιημάτων του. Στο πεδίο αναζήτησης πληκτρολογούμε τις λέξεις **επιτάφιος** και **θρήνος**. Συλλέγουμε ποιήματα και συλλογές του Ρίτσου που περιέχουν στον τίτλο τους αυτές τις λέξεις και επισημαίνουμε σε ποιο κειμενικό είδος μας παραπέμπουν. Προκειμένου για τα ποιήματα εντοπίζουμε από ποια συλλογή προέρχονται.

Στο Ψηφιακό Αρχείο Γιάννη Ρίτσου ([Στοιχεία Βιογραφίας](#)) του Εθνικού Κέντρου Βιβλίου αναζητούμε πληροφορίες για τον χρόνο γραφής των ποιημάτων και συλλογών που εντοπίσαμε και καταλήγουμε σε ένα πρώτο συμπέρασμα για την επιλογή του συγκεκριμένου κειμενικού είδους από τον ποιητή.

Δραστηριότητα 2 (λεξιλογική διερεύνηση):

Στο πεδίο αναζήτησης του ΣΠΛ του Ρίτσου πληκτρολογούμε εκ νέου τις λέξεις **επιταφιο*** και **θρηνο***. Διαβάζοντας τα χωρία που συλλέξαμε προσέχουμε με ποια σημασία χρησιμοποιούνται οι συγκεκριμένες λέξεις στην ποίηση του Ρίτσου, καθώς και δίπλα σε ποιες λέξεις ή φράσεις συνήθως εμφανίζονται.

π.χ. από το ποίημα «Το Αμοίραστο» ο ακόλουθος στίχος:

μια βαθιά μουσική που μόνο εσύ την ακούς ώς τον αρχέγονο θρήνο.

Β΄. ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

Δραστηριότητα 1 (υφολογική διερεύνηση):

Από τον ΣΠΛ του Ρίτσου επιλέγουμε τη συλλογή *Επιτάφιος*. Στο πεδίο αναζήτησης πληκτρολογούμε κατά σειρά τις λέξεις **σα*** και **ως** (επιλέγοντας στη δεύτερη περίπτωση την επιλογή «ακριβής αναζήτηση»). Συλλέγουμε φράσεις ή στίχους που οι λέξεις χρησιμοποιούνται για να εισάγουν παρομοίωση.

Δραστηριότητα 2 (υφολογική διερεύνηση)

Από τον ΣΠΛ του Ρίτσου επιλέγουμε τη συλλογή *Επιτάφιος*:

α) Στο πεδίο αναζήτησης πληκτρολογούμε διαδοχικά τις λέξεις **πω**, **λέω**, **θύρι**, καθώς και το θέμα **κλαί***.

β) Στο πεδίο αναζήτησης πληκτρολογούμε την ερωτηματική αντωνυμία **πού**, ενεργοποιώντας ταυτόχρονα την επιλογή του **σημαντικού τονισμού**.

Και στις δύο περιπτώσεις συλλέγουμε χωρία όπου συναντούμε το σχήμα της επανάληψης.

Δραστηριότητα 3α (λεξιλογική & υφολογική διερεύνηση):

Από τον ΣΠΛ του Ρίτσου επιλέγουμε τη συλλογή *Επιτάφιος*. Στο πεδίο αναζήτησης πληκτρολογούμε τα συνθετικά **μυριο*** και **χιλιο***. Αφού συλλέξουμε τις σύνθετες λέξεις που απαντώνται στη συγκεκριμένη συλλογή, επεκτείνουμε την αναζήτηση των ίδιων συνθετικών σε όλο το ποιητικό έργο του Ρίτσου, εμπλουτίζοντας τον κατάλογό μας.

Δραστηριότητα 3β (λεξιλογική διερεύνηση)

Στο [Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής](#) αναζητούμε τη σημασία του συνθετικού **μυριο*** και συγκεντρώνουμε σε έναν κατάλογο τις σύνθετες λέξεις που καταγράφονται. Παράλληλα, διερευνούμε την παρουσία και χρήση τέτοιων σύνθετων λέξεων στο [Σώμα Νέων Ελληνικών Κειμένων](#) της Πύλης για την Ελληνική Γλώσσα.

Παράδειγμα: το σχετικό λήμμα για το μυριο- ως α' συνθετικό στο *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*

μυριο- [mirjo] & μυριό- [mirjó], όταν κατά τη σύνθεση ο τόνος ανεβαίνει στο α' συνθετικό & μυρι- [miri] ή [mirj], συχνά όταν το β' συνθετικό αρχίζει από [a] & μυριά- [miriá] (βλ. σημ. II) : α' συνθετικό σε σύνθετες λέξεις. I. (κυρ. λογोट., λαϊκότρ.) με επιτατική λειτουργία, συχνά ισοδύναμο με το χιλιο- 1: 1. σε σύνθετα ρήματα και τα παράγωγά τους δηλώνει ότι γίνεται πολλές, αναρίθμητες φορές η ενέργεια που εκφράζει το β' συνθετικό: ~αναστενάζω, ~επαινώ, ~ευχαριστώ, ~κατηγορώ· ~μπαλωμένος, ~χρωματισμένος· ~στόλιστος. 2. σε σύνθετα επίθετα δηλώνει ότι το προσδιοριζόμενο έχει: α. πολλές, αναρίθμητες φορές το στοιχείο που εκφράζει το β' συνθετικό: μυριόδεντρος, μυριόκλωνος, μυριόριζος. β. σε μεγάλο βαθμό την ιδιότητα που συνεπάγεται ή εκφράζει το β' συνθετικό: μυριάκριβος, ~παράξενος, μυριόπλουτος. II. (λόγ., επιστ.) με τη σημασία του αναρίθμητος: μυριάνθρωπος, πολυάνθρωπος· (ζωολ.) μυριάποδα· μυριάμετρο, μέτρο μήκους που ισοδυναμεί με δέκα χιλιάδες μέτρα. [μσν. μυρι(ο)- < θ. του αρχ. μύρι(οι) -ο- ως α' συνθ.: μσν. μυριο-δοξάζω, μυρι-ευχαριστώ, μυριο-κακότοιχος]

Δραστηριότητα 4 (λεξιλογική & θεματική διερεύνηση):

Από τον ΣΠΛ του Ρίτσου επιλέγουμε τη συλλογή *Επιτάφιος*. Στο πεδίο αναζήτησης

πληκτρολογούμε το θέμα **πουλ***. Συλλέγουμε τους στίχους στους οποίους απαντάται η λέξη και εντοπίζουμε με ποιες μορφές και με ποια σημασία τη συναντούμε στη συλλογή που εξετάζουμε.

Τελική προτεινόμενη δραστηριότητα:

Οι μαθητές συντάσσουν ένα σύντομο κριτικό κείμενο με θέμα τη σύνδεση του *Επιταφίου* του Γιάννη Ρίτσου με το δημοτικό τραγούδι. Ως παράλληλο βοηθητικό υλικό μπορούν να αξιοποιήσουν τα ακόλουθα δημοτικά τραγούδια ή και δημοτικογενή ποιήματα που ανθολογούνται στα σχολικά εγχειρίδια λογοτεχνίας: α) Ι. Βηλαράς, «[Πουλάκι](#)» (ΚΝΛ Α΄ Γυμνασίου), β) [Δημοτικά τραγούδια της Ξενιτιάς](#) (ΚΝΛ Β΄ Γυμνασίου), γ) [Το δημοτικό τραγούδι](#) (ΚΝΛ Α΄ Λυκείου). Πλούσιο υλικό μπορούν επίσης να βρουν στην [Ανθολογία δημοτικού τραγουδιού](#) του Ν.Γ. Πολίτη που περιλαμβάνεται στον διαδικτυακό τόπο *Μυριόβιβλος*.

Βιβλιογραφία (επιλογή)

Για μια γενική εισαγωγή στο έργο του Γιάννη Ρίτσου, βλ. τα παρακάτω συλλογικά έργα και μονογραφίες:

- Κόκορης Δημήτρης (επιμ.) 2009: *Εισαγωγή στην ποίηση του Γιάννη Ρίτσου*, Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Μακρυνικόλα Αικατερίνη (επιμ.) 1981: *Αφιέρωμα στον Γιάννη Ρίτσο*, Αθήνα: Κέδρος.
- Μακρυνικόλα Αικατερίνη & Στρατής Μπουρνάζος (επιμ.) 2008: *Διεθνές Συνέδριο. Ο ποιητής και ο πολίτης Γιάννης Ρίτσος. Οι εισηγήσεις*, Αθήνα: Μουσείο Μπενάκη – Εκδόσεις Κέδρος.
- Πιερά Ζεράρ 1978: *Γιάννης Ρίτσος. Η μακριά πορεία ενός ποιητή*, επιμ. Αικ. Μακρυνικόλα, Αθήνα: Κέδρος.
- Πρεβελάκης Παντελής 1992 (¹1981): *Ο ποιητής Γιάννης Ρίτσος. Συνολική θεώρηση του έργου του*, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας».

- Προκοπάκη Χρύσα 1981: *Η πορεία προς τη Γκραγκάντα ή οι περιπέτειες του οράματος*, Αθήνα: Κέδρος.

Για επιμέρους ειδικότερα θέματα στην ποίηση του Ρίτσου που σχετίζονται με την προτεινόμενη διδακτική πρόταση, βλ.:

- Βελουδής Γιώργος 1984: «Το δημοτικό τραγούδι στην ποίηση του Ρίτσου». *Προσεγγίσεις στο έργο του Γιάννη Ρίτσου*, Αθήνα: Κέδρος, σ. 87-113.
- Vitti Mario 2008: «Η πρώτη καμπή». *Διεθνές Συνέδριο. Ο ποιητής και ο πολίτης Γιάννης Ρίτσος. Οι εισηγήσεις*, επιμ. Αικατερίνη Μακρυνικόλα & Στρατής Μπουρνάζος, Αθήνα: Μουσείο Μπενάκη – Εκδόσεις Κέδρος, σ. 125-131.
- Κεχαγιόγλου Γιώργος 2008: «Τα “κυπριακά” ποιήματα του Ρίτσου: Αποτιμήσεις και απηγήσεις». *Διεθνές Συνέδριο. Ο ποιητής και ο πολίτης Γιάννης Ρίτσος. Οι εισηγήσεις*, επιμ. Αικατερίνη Μακρυνικόλα & Στρατής Μπουρνάζος, Αθήνα: Μουσείο Μπενάκη – Εκδόσεις Κέδρος, σ. 132-148.
- Saunier M. 1978: «Η επιβίωση του δημοτικού τραγουδιού στη σύγχρονη ποίηση». *Η διδασκαλία της σύγχρονης ποίησης στη Μέση Εκπαίδευση*, Αθήνα: Εκπαιδευτήρια Ζηρίδη, σ. 109-119.
- Χωρεάνθης Κώστας 1986: «Ο *Επιτάφιος* του Γιάννη Ρίτσου. Σπουδή πάνω στην ποιητική ενός έργου». *Επιθεώρηση Παιδικής Λογοτεχνίας*, τ. 1, σ. 212-227.

Για περισσότερες βιογραφικές και βιβλιογραφικές πληροφορίες για τον ποιητή, βλ.:

- Κώττη Αγγελική 2009: *Γιάννης Ρίτσος. Ένα σχέδιασμα βιογραφίας*. Νέα αναθεωρημένη έκδοση, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μακρυνικόλα Αικατερίνη 1993: *Βιβλιογραφία Γιάννη Ρίτσου. 1924-1989*, Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας.